

TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARINDA İDEOLOJİ VE YÖNTEM SORUNU

Bir Hikâye Oluşturmak Ne Demektir?

Türk dünyası hakkında ülkemizde yapılan araştırmaların belirli bir olgunluk ve bilimsellik düzeyine ulaşmaya başladığı söylenebilir. Bununla birlikte çalışmalarını iki farklı düşüncenin yönettiği görülmektedir. İlki, tarihî ve kültürel yapının ortaya konulmasını önemseyen antropolojik yaklaşımdır.

Prof. Dr. Mehmet EVKURAN

Diğeri ise Türk dünyasına belirli bir politik-teoloji öneren yeniden yapılanmacı ve inşacı yaklaşımdır. Kabaca ilkinin bilimsel ikincisini ise ideolojik olarak niteleyebiliriz.

Dil, edebiyat, folklor, mitoloji, mimarî vb. unsurların araştırılması, geçmişte kültürü kuran etkileşimlerin anlaşılmasını sağlayacaktır. Tarihsel ve toplumsal gerçekliği ortaya çıkarmak, kültürel yapı ve değerlerin kökenlerini ve gelişimini tespit etmek sadece akademik açıdan değil reel-politik açıdan da kaçınılmazdır. Zira tarihsel alan ile zihinsel yapı ve söylemler arasındaki ilişkiler, günümüzde bireylerin 'kendiliklerinden' dünyayı nasıl anlayıp yorumladıklarının anlaşılması açısından kaçınılmaz bir referans sistemi oluşturmaktadır. İletişim teknolojilerinin en ücradaki insanlar için bile 'kaçacak ve saklanacak yer' bırakmadığı günümüz dijital dünyasında, her türlü manipülasyona direnen

ve küreselleştirici ideolojilere şüpheyile bakan bir 'yerel bilgi'den söz etmek mümkündür. Türk dünyası özelinde düşünürsek, kristal bir prizma gibi çalışarak modern ideolojilerinin etkisini kıran ve onları dönüştüren yerleşik bir kültürel sistemin varlığı yadsınamaz bir olgudur. Bununla birlikte 'kitlelerin kendiliğinden ideolojisi' olarak çalışan kültürü sadece geçmişe bakan yönüyle ele almak,

köprünün altından çok suların geçtiği gerçeğini fark etmemek anlamına gelir. Gerçekte kültür denilen şey, her türlü kutsama ve idealize etme girişimlerinin ötesinde 'şu anda ve burada yaşayan' şeydir. Geçmişe ve geleceğe dair düşünceler ve duygular, gerçek ve fiilî kültürün (kültür her zaman zaten fiilîdir) çıktılarıdır.

Geçmişin araştırılması antropolojik ve sosyolojik yöntemlerden uzaklaşıp güncel ideolojik amaçlar doğrultusunda yapıldığında, çarpıtma ve yanıltmalarla dolu bir okumalar alanına dönüşmektedir. Yöntemlerinin kesin ve mutlak olmaktan çok esnek olmasından dolayı, farklı ve hatta karşıt yorumlara ve ilişkilendirmelere açık olması, sosyal bilimlerin kırılğan yanını oluşturur. Bu, otoriter rejimlerin sosyal bilimlerin yakasını bir türlü bırakmamasının başlıca nedenidir. Tarih tarafından doğrulanan bir iktidar (ya da muhalefet) meşruiyet ihtiyacını büyük oranda karşılamış olur.

Gerçeğe uygunluk değil işlevsellik, nesnellik değil 'doğruluk' ve 'hakikat'tır aranan şey. Bu nedenle işe yarayan yalanlar, zamanı geçmiş yararsız doğrulardan daha makbul sayılır. Ancak yalanın yalan olduğu her zaman (ya da çoğu zaman) o kadar açık değildir. "Tarihî gerçekler!" denilen şeylerin, hangi okumalar tarafından gerçek sayıldıklarını konuşuyoruz? sorusu sorulabilir; elbette cevabının da bir o kadar problemliliği tartışılmalı olduğunu hesaba katarak!

"Geçmişin araştırılması antropolojik ve sosyolojik yöntemlerden uzaklaşıp güncel ideolojik amaçlar doğrultusunda yapıldığında, çarpıtma ve yanıltmalarla dolu bir okumalar alanına dönüşmektedir."

1 Prof. Dr. Mehmet EVKURAN, ASBÜ İlahiyat Fakültesi Kelam Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

Öte yandan “kurgular kötü değildir, bazıları hayatı dengeler!” diye düşünülürken, tarih ve kültür okumalarında yapılan bazı çarpıtmaların ‘yararlı’ olduğu bile söylenebilir. Örneğin tarihi, yıkıcı bir milliyetçiliğin inşasına hizmet eden yeni ayrıştırmalar ve ötekileştirmeleri desteklemek yerine, bir arada yaşamayı doğallaştıran bir referans olarak kullanmak, bunun için de verilerin sunduğundan daha estetik ve çoğulcu bir tablo sunmak mümkündür. Akademik ve bilimsel açıdan ‘kabul edilemez’ nitelikteki bu çalışmalar, politik ve sosyolojik yararlar bağlamında son derece işlevseldir.

Türklerin tarihine yönelik çalışmalarda, her coğrafyada olduğu gibi bu bölgede de yaşanmış olan bazı hala sıcaklığını koruyan iç savaşlar, büyük acılar ve ötekileştirmelerin nasıl ele alınacağı yöntemsel olmaktan çok politik bir sorundur. Mikro düzeyde bakıldığında Türk dünyasını oluşturan toplulukların birbirleri ile olan geçmiş mücadeleleri, görmezden gelinemez olgulardır. Üstelik Türkistan ve Orta Asya’da kimliklerin yakın ve benzerlerden kendini ayırma ve farklı gösterme çabası üzerinden yürüdüğü, kısacası Türk kimliği içinde mikro-milliyetçilik eğilimlerinin zaman zaman öne çıktığı bu zeminde ‘tarih bilinci’, Anadolu Türkiye’sinde algılanan içerikten biraz farklılıklar göstermektedir. Bu nedenle Türklük için kadim değer ve öneme sahip bu bölgenin tarihsel geçmişini araştıran çalışmaların hangi niyet ve paradigmayla yapılmakta olduğu, tarihin yeniden inşası için oldukça kritiktir.

Türk dünyası konulu çalışmalarda ideolojik unsurun etkili olduğu ikinci türden yaklaşımların sorunu, modern ve konjonktürel amaçlarla Türk dünyasına bir kimlik giydirme girişimidir. Bu girişimler, kendi coğrafyasında ideolojik düş kırıklığı yaşamakta olan Türkçü-Turancı, muhafazakâr-İslamcı düşünür ya da siyasetçilerin düşlerini gerçekleştirecekleri bir alan arayışlarını tahrik etmektedir. Saflik ve arınma arzularının beslediği bu girişimlerdeki temel yanlış, bölgenin sanıldığı kadar bakir olmadığı gerçeğinin gözden kaçırılmasıdır. Bu yanlış ve yanlışlarla geliştirilen İslamcı ya da Turancı söylem ve idealler, bölgedeki elitler tarafından hoş karşılanmak bir yana, birer tehdit ya da meydan okuma olarak algılanmakta, ilişkilere de zarar vermektedir. ‘Türkiye modeli’ ya da ‘abi ülke’ gibi

nitelemeler bunları kullanan bizim taraf açısından iyi niyetli ve gurur okşayıcı olsa da muhatap taraf açısından eski rekabetleri çağrıştıran ya da yeni bir hiyerarşi dayatan buyurgan projelere gönderme yapıyor olması kuvvetle muhtemeldir. Türk dünyasını oluşturan her bir ülkenin kendine özgü tikel bir hikâyesi olabilir. Bu, genel anlamda Türklük kimliği ve ortak değerler hakkında konuşmaya engel değildir. Aksine karşılıklı saygı ve tanıma zeminini oluşturur, rasyonel ve herkese kazandıran iş birliklerinin oluşmasına katkı sağlar. Mesafeli, rasyonel ve diplomatik ilişkiler, yıkıcı ve sonu kavga ile biten romantizmlerden daha iyidir.

Bu bağlamda her alanda birlik ve aynileşme sağlanması iması taşıyan söylemler ve girişimler yerine, ortak değerlere vurgu yaparken Türk dünyasında zaten fiilen var olan çoğulculuğu koruyan ve destekleyen bir vizyonun geliştirilmesi ve uygulamaya konulması daha doğru görünüyor.

3 Ekim 2009’da kurulan ve “Türk dili konuşan devletler arasında iş birliğini geliştirmek, bölgesel ve küresel barış ile istikrara katkıda bulunmak olarak deklare etmişlerdir. Üye devletler ayrıca demokrasi, insan haklarına saygı, hukukun üstünlüğü gibi temel değerlere bağlılıklarını da teyit etmişlerdir. Tarihten gelen yakın bağlar ve ortak geçmiş ülkelerin işbirliği yapmasını ve karşılıklı çıkar çerçevesinde güven tesis etmelerini kolaylaştırmaktadır.” tespitlerine yer verilen Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi kurulmasına dair Nahçıvan Anlaşması ile kurumsal varlık kazanan Türk Devletleri Teşkilatı’nın bu vizyonu farklı alanlarda gerçekleştirecek somut adımlar atması önem taşımaktadır.

TÜRKİYÂT İSLAMİYÂTIN NESİ OLUR?

Türk ve İslam dünyası XVIII. Yüzyıl sonlarında başlayan ve gittikçe hızlanan bir gerileme ve krizler çağını yaşamaktadır. Batı’da yaşanan büyük dönüşüm (Rönesans, Reform, Aydınlanma), modernite ile sonuçlandı. Bilimsel devrimler, ulus devletlerin ortaya çıkması, sanayi ve teknolojideki büyük ilerlemeler, önce Batı dünyasındaki dengeleri değiştirdi, ardından da Batı dışındaki dünyayı derinden etkilemeye başladı. Büyük imparatorluklar tasfiye edilirken, geride çözülmesi çok zor gerilim ve çatışmaları miras olarak bıraktı.

Modernite ve beraberinde gelen sömürgecilik,

sadece kendine karşı direnen devletleri ve ülkeleri değil kendi halinde yaşayan geleneksel toplumları da hedef aldı ve onların huzurunu bozdu. Bu çerçevede siyasî ve ekonomik üstünlük kurmakla kalmayıp, kültürel ve zihinsel egemenlik de oluşturuldu. Modern Batı; kendi yaşam tarzını, kültürel değerlerini ve dünya görüşünü diğer toplumlara dayattı. Bu, insanlık tarihinde daha önce görülmemiş bir durumdur. Ortaçağ imparatorlukları çağında da hiç şüphesiz ki, savaşlar ve çatışmalar vardı. Bu çatışmalar, çoğunlukla egemenlik, üstünlük ve ganimet elde etmeye yönelikti. Ancak bir bölgede yaşayan insanları kültürel ve zihinsel olarak dönüştürmeye ve tektipleştirmeye çalışmak modernitenin bir projesi olmuştur. Ulus devletlerin kendi ideolojileri doğrultusunda “ulus yaratma” projelerinin doğrudan yansıması olan bu süreç, kimliğe ve kültürel değerlere sahip çıkma tepkilerini de tetiklemiştir.

İslam dünyası, siyasal ve ekonomik üstünlüğünü kaybetmeye başladıkça, aydınlar ve yönetici elitler çözüm yolları üzerinde düşünmeye yöneldiler. Önceleri Batı'daki gelişmeleri ciddiye almayan aydınlar, çağların getirdiği mağrur ve kendinden emin bir tutum içinde kaldılar ve yanı başlarında gelişen büyük dönüşümü görmezden geldiler ya da dikkate almadılar. Ancak siyasî ve askerî alandaki yenilgi ve kayıplar şok etkisi yaptı ve içine düşülen durumun nedenleri üzerinde düşünmeye başladılar. Reddedilen ya da küçümsenen olgular, bu kez acı biçimde itiraf edilmek zorunda kalındı.

Farkına varılan ilk önemli olgu, değişimin kaçınılmaz olduğu idi. Dünyada bir değişim vardı ve kendini yenileyen toplumlar ayakta kalabilirdi. Peki değişimin alanları ve sınırları ne olmalıydı? Bunu anlamak için öncelikle Batı'yı yakından tanımak gerekiyordu. Çünkü değişmeyi başaran güç Batı'ydı. İslam dünyasındaki aydın ve yöneticiler, uzun yıllar güç savaşı içinde oldukları ve üstün geldikleri Batı'da siyasî-ekonomik güç olarak belirginleşen ve dünyayı egemenliği altına alan bu değişimi, önce maddî gelişme olarak algıladılar. Bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeleri örnek almaya ve ülkelerine taşımaya çalıştılar. Kültür ve inanç alanında ise kendi değerlerinin korunması gerekiyordu. İslam dünyasından Batı'ya gönderilen öğrenciler, yaşanan değişimi yakından görmekle kalmadılar, bundan derinden etkilendiler. Değişimin sadece bilim ve teknoloji ile sınırlı olmadığını, düşünce ve kültür dünyasında da köklü bir dönüşümün yaşandığını fark ettiler. Karşılarındaki güç, Ortaçağdaki bilinen Hristiyan ülke ve yönetimler değildi. Batı'daki büyük rakibin kimliğinin ve dünyaya bakışının değiştiğini, yeni bir paradigma ile karşı karşıya kalındığını geç de olsa fark eden Müslüman elitler, İslam'ın olmasa da Müslüman toplumların geri kaldığını ve hatta çöktüğünü dile getirmeye “inkirâz”, “teahhur” gibi kavramları kullanmaya başladılar.

Kendini yeniden inşa eden Batı ile karşılaşma, Müslüman dünyasında farklı tepkiler ve sonuçlar doğurdu. Bunları, en genel anlamda muhafazakârlık ve yenilikçilik akımları başlığı altında toplamak

mümkündür. Muhafazakârlar, toplumsal kimlik ve değerlerin korunması gerektiği ve ihtiyaçlar ölçüsünde sınırlı bir değişime gidilmesi gerektiğini savundular. Batı'nın inanç, düşünce ve kültür konusundaki etkilerine karşı koydular. Yenilikçiler ise kendi aralarında Batıcı modernist, İslamcı yenilikçiler ve milliyetçi yenilikçiler olmak üzere farklı akımlara ayrıldılar. Günümüzde bu akımların toplum ve düşünce hayatı üzerindeki etkileri hala devam etmektedir.

Türkistan ve Orta Asya coğrafyası, tarih boyunca Türk boylarının "Ata yurdu" olarak bilinen tarihsel ve kültürel olarak merkezî önemini korumaktadır. Günümüzde ise bu bölge, siyasî ve ekonomik olarak gittikçe artan stratejik özellik taşımaktadır. Çarlık Rusya'sından Sovyetler Birliği'ne ve ardından Türkî Cumhuriyetler dönemine uzanan süreçte, çok bilinmese de devam edegelen bir düşünsel hareketlilik söz konusudur. Tüm İslam dünyasında olduğu gibi Türkistan ve Orta Asya'da da Müslüman aydınlar arasında din-toplum-kültür-değişim vb. gibi konular üzerinde derin tartışmalar yapılmış ve üretilen düşünceler çeşitli yayınlarla dile getirilmiştir. Ne yazık ki İslam dünyasının bu müstesna bölgesindeki düşünsel hareketliliğe, çeşitli nedenlerle gereken önem verilmemiştir. Son dönemlerde İslam dünyasında ortaya çıkan tekerfirci, kısır, indirgemeci dinî hareketlerin de tazyikiyle, Türk dünyasının ürettiği dinî düşünce birikimine yönelik bir ilgi, ütopyaların da eşlik ettiği bir inşa arzusu oluşmuştur.

BİR ANLAMA VE AÇIKLAMA ARACI OLARAK "KADİMCİ-CEDİTÇİ REKABETİ"

Her toplumda tutucu-muhafazakâr ve buna karşılık yenilikçi eğilimler ve düşünceler bulunur. Kendince haklı görünen düşünce ve kaygıları savunan bu iki eğilim arasındaki rekabet ve tartışma, sağlıklı ve dinamik olarak yürütüldüğünde toplumsal gelişmeyi sağlar ve dengeleri korur. Ancak hızlı

toplumsal değişim ve kriz dönemlerinde, bu eğilimler arasındaki yaratıcı ilişki ve rekabet kaybolur ve aşırılık, önyargı ve düşmanlaştırma egemen olur.

Türk dünyasında tarihte ve günümüzde bu eğilimleri temsil eden yapıları doğru tanımak gerekmektedir. Kadimcilik-Ceditcilik olarak nitelenen tutumları bilimsel olarak analiz etmek ve her iki akımın temel iddialarını karşılaştırarak incelemek gerekmektedir. Kadimcilik ve Ceditcilik, dinî düşünce alanında yarışan iki akım gibi görüne

de bunların kültür ile de yakından ilgileri bulunmaktadır. Özellikle Ceditçi düşünürlerin fikirlerinde kültür ve tarih önemli yer tutar. Ceditçiliği bir kültür hareketi olarak da değerlendirmek gerekir.

Her toplum gibi Türk dünyasını oluşturan toplumlar da kendi kültürlerini, tarihlerini ve kimliklerini korumak ve sonraki nesillere aktarmak isterler doğal olarak. Öte yandan da geçmişte donup kalmayarak sağlıklı ve dengeli biçimde ilerleme, yenilenme ve gelişmenin zorunlu olduğu hissedilmektedir.

Kadimciler ile Ceditçiler arasındaki düşünsel ve dinî tartışmalara yakından bakıldığında, kimliği ve dini korumaya dair kaygılarla, geri kalmışlığı yenerek ilerlemek ve güçlü bir toplum inşa etme

isteğinin karşı karşıya geldiği görülmektedir. Aslında bazı Kadimciler'in düşüncelerine bakıldığında yenilenmeyi kabul ettikleri, ancak yenilenmenin İslam'ın izin verdiği sınırlar içinde ve belirli alanlarda yapılması gerektiğine inandıkları, aksi halde toplumlarımızı bir arada tutan ve bir kimlik ve ortak bilinç veren İslam'ın zayıflayacağı kaygısını taşıdıkları anlaşılmaktadır.

Ceditçilerin düşünceleri ise her dönemde daha çok ilgi çekmiştir. Çünkü İslam ve Türk dünyasında muhafaza etmekten çok ilerlemeye ve yenilenmeye duyulan ihtiyaç daha çok olmuştur. Ceditçiler, siyasî ve iktisadî geri kalmışlıkla ilgilenmişler ve bu olumsuz durumu ortaya çıkararak nedenleri tespit

etmeye çalışmışlardır. Bunlardan ilki dışsal (haricî) nedenlerdir; diğeri ise içsel (dahili) nedenlerdir. Dışsal nedenlerle mücadele siyasî ve iktisadî alanlarda mücadele etmeyi, Müslümanlar arasında birlik ve beraberlik duygusunu güçlendirmeyi ve ortak hareket etmeyi gerektirmekteydi. Bu daha çok devletlerin ve yöneticilerin sorumluluk alanlarına girmektedir.

İçsel nedenler ise Müslüman toplumlardaki geri kalmışlık, cehalet, taassup, yoksulluk, bilinçsizlik, kadercilik gibi bireyleri atalet içinde tutan olumsuz durumlarıdır. Bunlarla mücadele etmeyi ve insanları bilinçlendirmeyi hedef alan Ceditçiler, zaman zaman kültürden ve tarihten gelen bazı düşünce ve alışkanlıkları da eleştirdiler. Bu yaklaşımları onları, Batıcı modernistlerle aynı safta algılanmalarına yol açtı. Oysa Ceditçi düşünürler genel olarak güçlü bir İslamî birikime sahip olmanın yanında dünyadaki gelişmeleri, özellikle de Batı'da ortaya çıkan yeni düşünce akımlarını biliyorlardı. Buna bağlı olarak bir yandan toplumlarını Batı'nın sömürgeci politikalarına karşı korumaya diğer yandan da İslamî değerlerle uyuşmayan bazı tarihsel ve kültürel değerleri tasfiye ederek dinî ve millî bir yenilenmeyi gerçekleştirmeye çalıştılar.

Kriz dönemlerinde toplumlar dengeli ve sağlıklı düşüncelerden uzaklaşmakta ve yıkıcı, şiddet yanlısı radikal düşünceler yayılmaktadır. Türk dünyasında güncel radikalleşme eğilimleri, daha çok Selefi hareketlerle ortaya çıkmaktadır. Selefilik özünde Arap coğrafyasında ortaya çıkan dışlayıcı ve katı bir hareket ise de, farklı Müslüman coğrafyalarda da etkili olabilmektedir. Kur'an'a bağlılık, sünnete sahip çıkmak, dinî hükümleri uygulamak, şirk ve bidatlerle mücadele adı altında kendine taraftar bulabilmektedir. Selefi düşüncenin, Orta Asya ve Türk Cumhuriyetlerinin tarihsel ve kültürel dokusuna yabancı olduğunu ve bu bölgeleri etkiyemeyeceğini düşünmek yanlıştır. Dine dönmek, sünnete sahip çıkmak, Allah'ın hükümlerini uygulamak gibi düşünceler, İslam'ı iyi tanımayan kesimler üzerinde etkili olmaktadır. Üstelik Arapçayı iyi bilen ve kullanan, metinlerden aktarmalar yapan konuşmacılar, inançlı ancak bilgisiz insanları kolaylıkla yönlendirebilmektedirler. Bu, Türkistan ve Orta Asya bölgesinde yeni ayrışma ve çatışmalara neden olabilecek tehlikeli bir durumdur.

Türkistan ve çevresindeki bölgede yetişen Ceditçilerin düşüncelerinin araştırılarak tüm

yönleriyle ortaya konulması, Selefilik toplamlarımız üzerindeki baskısını azaltacak ve farklı yolların da bulunduğunu ortaya koyacaktır. Özellikle Selefi yaklaşımı, İslam'ın tek ve en doğru yolu olarak gören dindar bireylerin, İslam'ın daha farklı yorumları ve yolları bulunduğunu fark etmelerine yardımcı olacaktır. Selefilik en büyük ve yıkıcı etkisi, farklı kültürleri ortadan kaldırarak tek tip bir yaşam tarzını İslam adına dayatmasıyla ortaya çıkmaktadır. Bunu, Sünneti yaşamak ve yaşatmak adı altında sunmakta ve sünnetin yanlış bir yorumunu yaygınlaştırmaktadır.

Oysa İslam dini, insanların kültürlerini ve tüm tarihsel değerlerini inkar ederek kendine teslim olmalarını istemiş değildir. Bu yöndeki düşünceler, İslam'ı belirli bir kültür yapısı ile özdeş sayan aksine İslam'ın temel ilkeleri (Tevhid, Nübüvvet ve Meâd) ile çelişmeyen kültürel ve geleneksel değerler övülmüştür. Bunlar değerlidir ve örf ile aynı kökten gelen ma'rûf kelimesi ile koruma altına alınmıştır. Ceditcilerin düşünceleri arasında en önemli konulardan biri ve araştırılmaya değer olan nokta, sünnet-kültür ilişkisidir. Selefi söylem; küfür, şirk ve bidat kavramları ile kültürel değerleri zayıflatmakta

ve tasfiye etmektedir. Bu durum aslında sömürgecilerin amaçları ile de uyumaktadır. Nesillerimizi kültürsüz ve kimliksiz bırakarak, kendi toplumlarına yabancılaştırmakta ve onları mankurtlaştırmaktadır. Bunun din üzerinden yapılması ise daha tehlikeli ve üzerinde durulması gereken çok önemli bir konudur.

Diğer bir konu da, dinî birikimimizin hangi çerçevede yeniden okunacağıdır. Yenilenme düşüncesi, geçmişin analizi ve güncel dünya ile yüzleşmekle mümkündür. Muhafazakârlar geçmiş, Batıcı modernistler Batı'yı taklit ederek, toplumsal ve tarihsel akışımıza aykırı düşmüş oluyorlar. Tüm Ceditciler, eleştirel düşünceyi önemsemişlerdir. Eğitim yoluyla tarihi ve günümüzü öğrencilere öğretirken, eleştirel düşünceyi kullanmalarının önemi üzerinde durmuşlardır. Bu

"Türkistan ve çevresinde yetişmiş filozof ve kelamcılarının düşüncelerinin araştırılması, dinî düşünceye bir derinlik ve zenginlik katacaktır. Farabî, Matürîdî, Ebu Hanîfe, Zemahşerî gibi alimlerin düşünceleri, bize kalmış değerli ve yoğun ilgiyi hakeden güçlü bir mirastır."

başlamda geleneksel medrese eğitimini yeterli görmeyerek toplum, insan ve doğayı konu alan dersleri içeren yeni programlar önermişlerdir. Dinî öğretim, öncelikle Kur'an'ın tanınmasını ve bu konudaki birikimin eleştirel bir gözle değerlendirilmesini içermelidir. Tarih boyunca farklı ekollerden İslam âlimlerinin ortaya koyduğu çok değerli düşünceleri ve yorumları, yenilenme için yeni ufuklar açacaktır. Hoca Ahmet Yesevî, Türkistan'ın Pîri olarak yaygın bir saygınlığa sahiptir. Çok sevilmesi, İslam'ın itikadî ve ahlakî ilkelerini, hitap ettiği toplumunun dili ve kültürü ile dile getirmiş olmasındandır.

Bunun yanında insanlık düşünce tarihini meşgul etmiş olan bilgi, varlık ve değerler ile ilgili büyük problemler, felsefe ve kelam (teoloji) alanlarında sistemli bir şekilde ele alınmaktadır. Bu nedenle yine Türkistan ve çevresinde yetişmiş filozof ve kelamcılarının düşüncelerinin araştırılması, dinî düşünceye bir derinlik ve zenginlik katacaktır. Farabî, Matürîdî, Ebu Hanîfe, Zemahşerî gibi alimlerin düşünceleri, bize kalmış değerli ve yoğun ilgiyi hakeden güçlü bir mirastır. Bu düşünürlerin öğrettiği ve görüşlerinin araştırdığı, konuşulduğu, bir ölçüde

benimsenip içselleştirildiği ve daha önemlisi çağın gerekleri bağlamında yeniden okunduğu bir toplumda düşünsel ve entelektüel seviye yükselecektir. Böylesi nitelikli bir zeminde toplumsal yapı ve dokuyu örseleyen ve anlamayı güçleştiren tekdüze ve dışlayıcı akımların kendilerine yaşama ve faaliyet alanı bulmaları da pek mümkün olmayacaktır.

Bu çalışmada Türkistan ve Orta Asya coğrafyasında farklı tarihlerde yaşamış Kadimci ve Ceditci düşünürlerin fikirleri üzerinde durulmakta, bu iki eğilimin öncülerinin temel görüşleri ve eleştirileri ele alınmakta, günümüzde toplumlarımızın sorunlarını çözmede Ceditci düşünürlerin niçin ve hangi açılardan dikkate alınması gerektiği metodolojik açıdan analiz edilmiştir.